

Karolína Skwarska*

Slovanský ústav
Akademie věd České republiky
Praha

Opakování je matka moudrosti

Rec. Adam Dobaczewski, **Powtórzenie jako zjawisko tekstowe i systemowe. Repetycje, reduplikacje i quasi-tautologie w języku polskim.** – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018. – 284 s.

Rec. Adam Dobaczewski, Piotr Sobotka, Sebastian Żurowski, **Słownik reduplikacji i powtórzeń polskich. Od zleksykalizowanych podwojeń do regularnych układów repetycyjnych.** – Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018. – 296 s.

Adam Dobaczewski, současný ředitel Jazykovědného institutu Univerzity Mikuláše Koperníka v Toruni a autor recenzovaných knih, se problematice opakování výrazů věnuje dlouhodobě. Hlavními výstupy projektu *Słownik reduplikacji i powtórzeń polskich (od leksykalizowanych reduplikacji do regularnych układów repetycyjnych)*¹ se staly dvě knižní publikace: monografie *Powtórzenie jako zjawisko tekstowe i systemowe. Repetycje, reduplikacje i quasi-tautologie w języku polskim* (dále PZTS) a lexikografická práce *Słownik*

* PhDr. Karolína Skwarska, Ph.D., Slovanský ústav AV ČR, Praha, Czech Republic.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3281-9048>.

e-mail: skwarska@slu.cas.cz.

¹ Realizaci projektu finančně podpořil Narodowy Fundusz Rozwoju Humanistyki.

reduplikacji i powtórzeń polskich. Od zleksykalizowanych podwojeń do regularnych układów repetycyjnych (dále SRiPP). Slovník vznikl ve spoluautorství s Piotrem Sobotkou a Sebastianem Żurowským.

Materiál pro analýzu a exemplifikaci byl čerpán z Polského národního korpusu (NKJP), pro přesnější vyhledávání byl vytvořen speciální nástroj². Autoři však využívali kromě korpusových příkladů i vlastní intuice, což vzhledem k uzavřenému množství textů v jakémkoli elektronickém korpusu a specifickému předmětu zpracování považují za chvályhodné (srov. SRiPP, s. 24).

Teoretický A. Dobaczewski a jeho spoluautoři navazují zejména na práce A. Bogusławského, vycházejí i z prací dalších badatelů polských (např. J. Wajszczuk, M. Grochowski) i zahraničních. Jak autoři uvádějí, v polské jazykovědě nebylo dosud opakováním výrazů věnováno příliš mnoho pozornosti na rozdíl např. od jazykovědy ruské, kde se tímto tématem zabývají už několik desítek let (srov. např. citované práce představitelů Moskevské sémantické školy, PZTS, s. 33–34; SRiPP, s. 8)³.

V 1. kapitole (PZTS, s. 11–20) Adam Dobaczewski představuje teoretický rámec a cíle knihy, v 2. kapitole (s. 21–54) pak různé klasifikace opakování: je to jednak třídění podle formálních kritérií, jako je identičnost/odlišnost formy opakovaného slova, složenost daného výrazu apod. (PTZS, s. 45–46), jednak klasifikace podle kritérií sémantických a funkčních: (1) lexikalizované repetyce, (2) operace opakování, (3) další opakování, která jsou univerzální, a najdeme je tedy i v jiných (i typologicky odlišných) jazycích. Podle druhé klasifikace je uspořádan také SRiPP. Rozlišována jsou též opakování v rámci jedné klauze (repetycje wewnątrzfraszowe) a přesahující hranici klauze (repetycje międzyfraszowe).

V monografii ani ve slovníku programově nejsou popisována onomatopeia (*ajaj, hau-hau*), opakování s jednoduchým slovesným základem v jazyce dětí (*pucu-pucu*) ani rýmované reduplikace (*pensje-srensje*).

Celá 3. kapitola je věnována repeticím označeným termínem *proste repetycje dokładne* (s. 55–140). Jedná se o případy, kdy se jeden lexém opakuje ve stejné morfologické formě, ve stejné syntaktické pozici a bez dalších jednotek (výjimku představuje spojka *i*). Typickými případy jsou repetyce s funkcí emfáze a intenzifikace, např. *mocno, mocno; bardzo, bardzo*. Od nich se liší repetyce využívající opakuje se slovesné tvary, které vyjadřují, že činnost trvá dlouho nebo se často opakuje, používána bývá i spojka *i* (*szli, szli i szli*). Opakování slovesných tvarů s návazností slovesa o jiném významu může také mít funkci delimitativní (*Potańczyli, potańczyli i poszli spać*). V SRiPP jsou oba typy takových opakování zařazeny do univerzálních opakování. Jinou skupinou patří k prostým opakováním tohoto typu jsou repetyce lexikalizované (*ledwo-ledwo, calkiem-calkiem* a dal.). Zpracovat tuto skupinu lexikograficky bylo v porovnání s repeticemi jiného

² <http://powtorzenia.nlp.ipipan.waw.pl> (přístup 15.08.21).

³ V češtině se dané problematice věnovala zejména J. Bílková (2013 aj.).

typu jistě jednodušší – jednak je jejich význam celkem snadno definovatelný, jednak už taková opakování částečně byla popsána ve výkladových slovnících (srov. PZTS, s. 73). V SRiPP byla těmto jednotkám věnována celá první část. Poslední skupinou repetíc, kterou se autor v dané kapitole zabývá, jsou opakování v rámci více klauzí, zde hrají významnou úlohu prozodické poměry. Ve slovníku je takový typ opakování zařazen k operacím.

Ve 4. kapitole se autor věnuje složeným formálně neidentickým repetícím (repetyce złożone niedokładne, s. 141–255). Sem A. Dobaczewski řadí quasi-tautologie různého typu včetně tzv. relativních quasi-tautologií (*Co oryginal, to original. Kobieta to kobieta. Babcia jest babcią. Prawo jest prawem, ale...*), opakování s negací (*herbata-nieherbata*). Další typy náležející do této skupiny charakterizuje spíše pomocí morfologických forem, neimplikují totiž specifické informace o vztahu mezi argumenty a jejich zařazení k repetícím je třeba dobře analyzovat (infinitivní + určitá forma slovesná: *przebaczyć przebaczyłem, ale ...*, repetice se srovnávacím *jak: dzieciak jak dzieciak ...*, opakování v předložkových spojeních: *kubek w kubek, kartka po kartce*). V slovníku jednotky zpracované ve 4. kapitole spadají mezi opakování lexikalizovaná (*fakt faktem, (že)_, noga za nogą* a dal.), operace opakování ($N_{nom}N_{instr}$, (a/ale)_) i opakování univerzální (N_{nom} jest N_{instr}).

Na konci monografie je zařazen index popisovaných opakování výrazů. Struktura indexu odpovídá členění ve slovníku, počet „hesel“ byl však ve slovníku značně rozšířen. Index PZTS např. obsahuje 30 jednotek lexikalizovaných opakování – v SRiPP je pak tento přehled rozšířen na 136 jednotek! Pro lepší orientaci v knize je doplněn také index termínů. Monografie bohužel neobsahuje ani krátké anglické resumé, jež by mohlo pomoci případným zahraničním badatelům, kteří neumí polsky natolik, aby tuto unikátní knihu mohli již na první pohled dostatečně ocenit.

Alespoň krátce se nyní zaměříme na samotný *Słownik reduplikacji i powtórzeń polskich*.

V heslech najdeme kromě zápisu daného opakování informaci gramatickou, sémantickou a pragmatickou, dále část věnovanou příkladům a přehled bibliografie. Zápis přitom zachycuje i valenční členy dané jednotky, srov. *[ktoś] poszedł/ idzie z [kimś] leb w leb*, popř. varianty pravopisné, např. *[już-już; już już]*. Základní informace v gramatické části je funkce této jednotky. Dále jsou zde obsaženy morfologické, syntaktické a prozodické vlastnosti (značná část heslových slov je neohebná, jiná (či jejich část) mají paradigma substantiv (*dola i niedola*), či např. sloves (*[ktoś] żyje z dnia na dzień*). Syntaktický atribut zachycuje místo jednotky ve větě, tvar valenčního členu, prozodický atribut pak např. místo důrazu.

Význam dané jednotky je obsažen v atributu SEM (tedy sémantika). Jedná se o formuli vytvořenou z co nejobecnějších výrazů typu mluvčí, věc, stav apod. V další sekci se nachází informace, kterou autoři nazývají pragmatická – jde o spojení vlastností stylistických, frekvenčních a dal. Hesla jsou doplněna

bibliografií, včetně poválečných výkladových slovníků polštiny, popř. komentářem o vztahu k jiným zpracovaným jednotkám (synonymie – např. *krok za krokiem* 1 – *noga za nogą*), o existenci ekvivalentu v jiných jazycích (zejm. angličtině, němčině, ruštině, francouzštině) apod. I při opakování výrazů najdeme výrazy homonymické – např. *krok za krokiem* 1 ‘pomalu’ apod. a *krok za krokiem* 2 ‘v přesném pořadí’, takové výrazy jsou popsány ve dvou samostatných heslech. Z tohoto pohledu považuji za poněkud nesystémové vytvoření dvou hesel [*ktoś*] *wybił/wybija klin klinem* s komentářem „Możliwe użycia bez czasownika“ a *klin klinem* (přenesený význam užívaný pouze pro pití alkoholu při kocovině) s komentářem o motivaci frazeologismem *ktoś wybił/wybija klin klinem* (s. 104–106).

Zatímco zachycení heslového výrazu v první části (Lexikalizované repetice) je poměrně tradiční, v druhé části (Operace opakování) heslový výraz představuje schéma využívající symbol slovního druhu, popř. jisté gramatické informace (pád, číslo, infinitivní tvar slovesný) či informace sémantické (absence). Pod DO je opakován výraz N_{acc} do N_{gen} (*ziarnko do ziarnka*, *grosik do grosika*). Podle mého názoru by informace o gramatickém čísle opakovaného jména mohla být obsažena již v schématu, nikoli v komentáři, srov. „Człony powtarzane wyłącznie w pl.“ (mělo by zřejmě být v sg.) (s. 224). Textový komentář upozorňuje na rozlišení výrazu *z dnia na dzień*, *z miesiąca na miesiąc* coby lexikální naplnění schématu operace z N_{gen} na N_{acc} s významem ‘to, o czym mowa w zdaniu, zmienienia się w podlegających obserwacji odcinkach czasu nazywanych powtórzonym rzeczownikiem’ (SRiPP, s. 257) a homonymního lexikalizovaného výrazu *z dnia na dzień* ‘náhle’, srov. také PZTS, s. 246.

Za nejzajímavější považuji třetí část – označenou jako *Aneks* a zpracovávající opakování, která by měla být do určitého stupně univerzální. Velmi cenné jsou zde odkazy na polskou i zahraniční literaturu či terminologii v jiných jazycích. Část těchto jednotek se vyskytuje i v češtině, srov. pol. jak *to* : čes. když *tak* , např. *Když válka, tak válka*, část jednotek v češtině nenajdeme, např. NP jak NP_{ve} významu ‘to, o czym mowa, jest typowe dla desygnatu NP’, např. *na wojnie jak na wojnie*.

Adamovi Dobaczewskému se podařilo vytvořit jasnou a teoreticky odůvodněnou klasifikaci opakování výrazů. Spolu s kolegy úspěšně popsal jak jednotky lexikalizované, tak jednotky obecnějšího charakteru. Ačkoli v češtině opakování není tak frekventovaným prostředkem jako v polštině, výzkumy tohoto druhu mohou být pro češtinu (popř. srovnávací jazykovědu) velkou inspirací.

Literatura [References]

- Bílková J., 2013, *Tautologie a kontradikce v češtině*, Praha: Filip Tomáš - Akropolis.
- PZTS = Dobaczewski A., 2018, *Powtórzenie jako zjawisko tekstowe i systemowe. Repetycje, reduplikacje i quasi-tautologie w języku polskim*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- SRiPP = Dobaczewski A., Sobotka P., Żurowski S., 2018, *Słownik reduplikacji i powtórzeń polskich. Od zleksykalizowanych podwojeń do regularnych układów repetycyjnych*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Summary

Repetitio est mater studiorum

The aim of the discussed and reviewed books is to describe repetitions in Polish. Different classifications of repetitions are given and described in detail in the monography. The Lexicon is devoted to concrete repetitive units: 1) lexicalized repetitions, 2) operations, 3) universal repetitions for different languages. The research was based on the material of National Corpus of Polish. Both reviewed books are unique contributions to Polish syntax, semantics, lexicography and pragmatics.

Keywords: repetition, Polish syntax, semantics, lexicography.